

Ганна Карась,

кандидат педагогічних наук, професор,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Ganna Karas,

Candidate of Pedagogy, Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

УДК 78.087.68; 314.743;373.51
ББК 85.941

ХОРОВІ ОБРОБКИ ГУЦУЛЬСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ КОМПОЗИТОРІВ ДІАСПОРИ ЯК ДЖЕРЕЛО ПІЗНАННЯ РІДНОЇ КУЛЬТУРИ У НАВЧАЛЬНО- ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ГІРСЬКИХ ШКІЛ

CHORAL ADAPTATION OF HUTSUL FOLKLORE BY DIASPORA COMPOSERS AS A SOURCE OF NATIVE CULTURE STUDY AT EDUCATIONAL PROCESS OF SCHOOLS AT MOUNTAINOUS DISTRICTS

Стаття присвячена аналізу хорових обробок гуцульського фольклору композиторів діаспори М. Гайворонського, В. Безкоровайного (США) та А. Гнатишина (Австрія) як джерела пізнання рідної культури у навчально-виховному процесі гірських шкіл.

Ключові слова: гуцульський фольклор, хорова обробка, композитор, діаспора, навчально-виховний процес.

The article is dedicated to analysis of choral adaptation of Hutsul folklore made by diaspora composers M. Haivoronskyi, V. Bezkorovainyi (USA) and A. Hnatyshyn (Austria) as a source of native culture study at educational process of schools at mountainous districts.

Key words: Hutsul folklore, choral adaptation, composer, diaspora, educational process.

Статья посвящена анализу хоровых обработок гуцульского фольклора композиторов диаспоры М. Гайворонского, В. Безкоровайного (США) и А. Гнатишина (Австрия) как источника познания родной культуры в учебно-воспитательном процессе горных школ.

Ключевые слова: гуцульский фольклор, хоровая обработка, композитор, диаспора, учебно-воспитательный процесс.

Постановка проблеми. Розбудова української національної школи, яка своїм змістом і духом підпорядкована самобутній природі української дитини, потребам забезпечення її належного тілесного, духовно-морального й інтелектуального розвитку, що відповідає її прагненням, корінним інтересам батьків та українського народу в цілому, а також ідеалам української педагогіки у формуванні довшеної особи українця є основою державної політики в галузі освіти в останнє двадцятиліття. Українська національна школа у рамках її загальнонаціональних, державних на Україні норм може мати також свої регіональні (місцеві) видозміни певного порядку. Коли на початку 1990-х років в Україні ширився українознавчий і народознавчий рух, була розроблена концепція гуцульської школи як регіональної української національної школи, яка з успіхом реалізовується на базі Яворівської ЗОШ I–III ступенів і одержала відповідний статус. Набутий у ній досвід використовується не тільки в школах Гуцульщини, але й інших етнографічних регіонах України. Одним із компонентів навчання і виховання у ній виступає фольклор, адже навчально-виховний процес у сучасній українській загально-освітній, дитячій музичній школі актуалізує увагу до народно-пісенного фольклору як інтегративної частини художньої культури, яка є основою формування особистості учнівської молоді. Уроки та позашкільні заходи, що передбачають активний діалог учнів з народною музичною творчістю, спонукають педагогів до пошуку тем, джерел, засобів, які близькі їм. Тому опора у навчально-виховному процесі на регіональні особливості фольклору забезпечує його ефективність.

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Про використання народно-пісенної музичної творчості у роботі з дітьми писали українські педагоги-музиканти М. Лисенко, М. Леонтович, К. Стеценко, Ф. Колесса, С. Людкевич, В. Верховинець. У сучасній педагогіці ці проблеми розкривають у своїх дослідженнях Г. Лозко, Р. Скульський, М. Стельмахович, Б. Ступарик, В. Доронюк. Водночас поза увагою педагогів-дослідників залишається питання доробку композиторів діаспори в освоєнні гуцульського фольклору.

Мета статті: висвітлення питання хорової обробки гуцульського фольклору композиторів діаспори як джерела пізнання рідної культури у навчально-виховному процесі гірських шкіл.

Для досягнення поставленої мети, необхідно вирішити наступні **завдання:** виявити коло композиторів діаспори, які зверталися у своїй творчості до гуцульського фольклору; виокремити твори, які стали основою для хорової обробки вказаних композиторів; здійснити їх характеристику; результати дослідження запропонувати педагогам як основу для використання у роботі з учнями.

Виклад основного матеріалу. Домінуючим напрямком у хоровому жанрі українського музичного мистецтва на зламі XIX – XX ст. була обробка народної пісні, фундаментально започаткована М. Лисенком, розвинута його учнями та послідовниками М. Леонтовичем, К. Стеценком, О. Кошицем та ін. Ідея гармонізації народної пісні М. Лисенка стала стилістичною рисою української композиторської школи, перерісши у жанр хорової обробки. Професор Празької консерваторії З. Неєдли, послухавши українські пісні у виконанні Української республіканської капели під керівництвом О. Кошиця, писав: «Виникає цілком своєрідна хорова література, яка скромно називає себе «аранжуванням народних пісень» для хору. В дійсності ж – це є мистецтво цілком особливе, оригінальне, а при тім велике мистецтво, яке високо піднімається над обробками народних пісень у других націй, а зокрема у нас (чехів)» [20, с.39].

Жанр обробки української народної пісні для хору активно розвивався композиторами діаспори впродовж XX століття, оскільки він «символізує пошук етнічної самобутності, реалізуються ідеї самототожності, пізнання народного духу» [10, с.14]. Джерелом для творчих втілень композиторам слугували фольклорні перлини різних регіонів України, в тому числі Гуцульщини, адже в Карпатах розвинувся відмінний пісенний стиль, визначений як гуцульський діалект. Гуцульський фольклор відрізняється архаїчними рисами в мелосі й виконавській манері (інтонування, наближене до натуральному ладу, низхідні глісандо в закінченнях фраз, спів з вигуками, імпровізаційна мелізматика, силабичний речитатив), взаємодією вокального й інструментального начал, зв'язками з молдавським і румунським фольклором. В ладовому відношенні гуцульському фольклору притаманний особливий – гуцульський лад, а також – еолійський, іонійський та дорійський. Серед композиторів-емігрантів, які зверталися до народно-пісенної гуцульської творчості виділяються М. Гайворонський, В. Безкоровайний та А. Гнатишин. Перші два народилися на Тернопіллі, А. Гнатишин – на Львівщині. М. Гайворонський емігрує до США у 1920- роках, А. Гнатишин – у 1930-х до Відня, а В. Безкоровайний – під час Другої світової війни до Європи, а пізніше до США. Вокально-хорова творчість всіх трьох композиторів була домінуючою серед інших музичних жанрів і вагоме місце в ній займали хорові обробки народних пісень.

Особливо плідно працював у жанрі обробки народної пісні, яку вивчав і записував у різних регіонах України, *Михайло Гайворонський* (1892–1949). Перші обробки здійснені композитором за часів існування стрілецького легіону. Другий період творчості в цьому жанрі припадає на час еміграції до США. Здобувши фахову музичну освіту в Колумбійському університеті (Нью-Йорк), композитор знову повернувся до народної пісні і працював у цьому напрямі до останніх днів свого життя. Поряд з іншими регіональними, його приваблює гуцульський фольклор, який стає основою для хорової обробки. У жанрі хорової обробки гуцульського фольклору М. Гайворонський був одним з перших і написав для різних видів хору кілька хороших циклів, а саме: «Колядки та Щедрівки», «Колядки (з Гуцульщини, Бойківщини і Лемківщини)», «Гуцульське Різдво».

«Гуцульське Різдво», яке з'явилося друком «Української Музичної Накладні» у Нью-Йорку (1933) [5], було цікавим за задумом та виконанням. Чотиричастинний хоровий цикл («Коляда», «Пльіс», «Кругльик», «Щедрівка»), основою якого стали чотири мелодії із «Гуцульщини» В. Шухевича, включає як християнські колядки, так і твори дохристиянських часів, зокрема «плис», про який В. Витвицький писав, що це є «пратанець, залишок того давнього обряду, в якому слово, музика і танець злучені були в одній нерозривній дії» [3], а Р. Придаткевич називав його «релігійно-магічним» [16]. Опрацювання гуцульського фольклору тоді було новинкою, і, на думку Б. Кудрика, М. Гайворонський відкривав справжній «новий світ» – «гуцульські колядки і різдвяно-ігрові пісні – «романтичні останки поганського культу» [12]. Далі Б. Кудрик зазначав: «Загально вважали гуцулів за так мало музикальних, чи бодай мало інвективних у мелодії, що, мовляв, поза шаблонний тип примітивної коломийки на східній гамі з двома надмірними секундами, майже ніякого іншого типу в них не знайти. Тимчасом наш композитор знайшов у музичній частині Шухевичевої «Гуцульщини» оці чотири мелодії, що можуть уповні витримати порівняння з наддніпрянськими, та приклав до них – місцями дуже щасливо – «Леонтовичівський спосіб обробки». Також і Ф. Шешко порівнював згаданий цикл з обробками М. Леонтовича: «Гайворонський за своєї американської доби життя багато попрацював як над уявнім собі прикмет української народної мелодії, так і над своєю композиторською технікою. Від ранішньої примітивної гармонізації пісень не залишилося вже й сліду – автор цілковито засвоїв стиль Леонтовича і пізнього Стеценка. Всі пісні опрацьовані з захованням характеристичних прикмет українського народного способу гуртового співу» [18, с.89]. В. Витвицький підкреслює своєрідність ладотональної основи кожної із частин [4, с.76]. У першій є так званий церковний міксолідійський лад:

g a h c d e f g

В обробці «Колядки» композитор вживає засоби звукомалярства – вона розпочинається вступом, який наслідує церковні дзвони. Мотив дзвонів органічно вплетений й у подальші розділи колядки [4, с.77]. Третя частина «Круглек» є цікавою з тональної та ритмічної сторони. Це танкова пісня, яка виконується на Гуцульщині під хатою після колядування. В. Витвицький вважає, що ритмічно вона подібна до старофранцузького танцю

гавот, а її лад, «цікавий і рідкісний для європейської народної музики, зразок без півтонової пентатоніки» [4, с.77]. Мелодія твору нагадувала Р. Придаткевичу гру на «дуді», яку гуцули використовували як і залишки кельтських народів у Європі. Отже, у «Пльиси» і «Щедрівці» М. Гайворонський наслідує принцип «інструменталізації голосів» М. Леонтовича.

Цикл був прихильно зустрінутий критикою. Р. Придаткевич, рецензуючи, за його словами, цю «хоральну сюїту», писав, що М.Гайворонський зумів дати твір, у якому «захований запах дохристиянських часів», а цикл загалом «є величезним придбанням для нашої музичної літератури» [16]. Високо оцінював обробки М. Гайворонського видатний фольклорист Ф. Колесса, з яким композитор підтримував зв'язок, радився і вважав себе його послідовником у творчості. З цього приводу в листі до композитора (8 січня 1938 р.) Ф.Колесса наголошував: «У Ваших творах ... видно скрізь свіжий, оригінальний талант, молодечий розмах і високо розвинену композиторську техніку, і, що найважливіше, зрозуміння і засвоєння духа укр[аїнської] народ[ної] музики, що запевнює їм довговічність» [13, с.313].

М. Гайворонський був захоплений гуцульським фольклором. У листі до П. Маценка з Канади від 10 жовтня 1939 р. він писав так про колядки і щедрівки: «Прецікаві тексти й мелодії, а старина – старина, аж сяє своєю красою та силою» [4, с.80]. Важко не погодитися з думкою А. Рудницького, який зазначав, що обробки народних пісень для хору М. Гайворонського, які продовжують традиції М. Лисенка та М. Леонтовича, є цінним внеском у музичну літературу, оскільки «виказують також і оригінальність та питомий талант композитора розуміти й відчувати українську народню пісню та її основні первні» [17, с.144]. Місію українського композитора М. Гайворонський виразив у таких рядках: «Хто вірить у націю, тому традиція свята, тому своя культура незаступима, тому праця в народі – не прокляттям, а благословенством» [13, с.312].

У своїй багатогранній і різножанровій творчості *Василь Безкоровайний* (1880–1966) із США, як підкреслює Н. Толошняк, «постійно спирається на традиції українського фольклору, що проявляється не лише в тематиці, а й ладових, ритмічних, жанрових та формотворчих принципах. Образно-тематична сфера творів В. Безкоровайного розвивалась під впливом гуцульського та подільського фольклору. Деякий час композитор жив у Косові, в селі Жаб'є (нині Верховина Івано-Франківської області), де прагнув збагнути красу народної музики, специфіку ритмічної організації пісень і танців Карпат» [19, с.165]. У жанрі обробки народної пісні для хору в автора є «Коломийки» для жіночого (дитячого) чотириголосного хору а саррелла [2, с.68–70]. Викладений твір у куплетно-варіаційній формі, з відхиленнями у паралельний мінор (G-dur – g-moll гармонічний), має гомофонно-гармонічну фактуру, що нагадує інструментальні звуконаслідування.

До жанру обробки української народної пісні *Андрій Гнатишин* (1906–1995) послідовно почав звертатися за років Другої світової війни. Фольклорні обробки свідчать про добру обізнаність автора із суттю і значущістю фольклорного матеріалу, про прагнення зберегти інтонаційну, текстову й обрядову чи суспільну функцію, які зумовлюють специфіку жанрових ознак. Коломийки становлять окрему групу серед фольклорних хорових обробок А. Гнатишина. До цього жанру митець звертався неодноразово і залишив у своєму доробку велику кількість різнопланових художніх рішень. Дослідник творчості композитора І. Дем'янець пише: «Іх єднає синтез хорового співу а саррелла та інструментальних звуконаслідувань, наявність ознак фольклорного ладового, фактурного, ритмічного мислення та принципів формотворення. У хоровій музиці жанр є похідним від фольклорно-виконавських прийомів та жанрів інструментально-ансамблевої коломийки (коломийки, думки-коломийки, коломийкового маршу) в інструментальній аматорській літературі» [11, с.155]. До них належать коломийки «Чорнявая молодичка» [8; 9], «Ой, музику дуже люблю», «Ой, сад-виноград», «Там, у лісі, на смереці», «Гриби», буковинська коломийка «Ой, вибила дванадцята». Коломийка для чоловічого хору «Ой сів кіс на покіс» та танцювальна пісня «Ой, сад, виноград, кучерява вишня» створені у Відні 1968 р. на народні тексти з етнографічного збірника В. Гнатюка, написані для хору «Гомін» у Манчестері (Англія).

Найпримітнішим зразком цього жанру є коломийка «Ой, музику дуже люблю» (у двох варіантах – для мішаного і чоловічого хору а саррелла) [6; 7], у якій реалізовано сплав хорової фактури з викладом, притаманним для фольклорних інструментальних награвань, трістих музик. Композиція, що була традиційним номером «на біс» у концертних програмах хору церкви св. Варвари, яким керував композитор, стала улюбленою у виконавських практиці численних хорових колективів минувшини й сучасності. Твір, написаний у Берліні у 1942-1943 рр., у період роботи митця керівником хору при греко-католицькій церкві, згодом увійшов до двох рукописних збірок, сформованих у Відні. Хор «Гомін» (Манчестер) на конкурсі в Англії на початку 1950-х років за виконання цього твору був удостоєний першої премії.

Унікальність здобутку А. Гнатишина полягає у його винятковій ужитковій значущості для аматорської та професійної практики. Як підкреслює І. Дем'янець, «практична діяльність А. Гнатишина пов'язана з аматорськими та церковними хорами, що зумовило і виробило в композитора віртуозне уміння майстерно користуватися достатньо простими прийомами для створення високохудожнього результату. Вибір виразових засобів, особливості викладу, зручність голосоведення, жанрові орієнтири свідчать про абсолютно довершену мистецьку позицію зрілого Майстра» [10, с.15]. Коломийки композитора стали улюбленими зразками виконавського репертуару різних колективів діаспори та України – аматорських і професійних, зокрема Державного гуцульського ансамблю пісні і танцю (м. Івано-Франківськ).

Вищенаведені відомості про хорові обробки гуцульського фольклору композиторами діаспори вчитель може використати при проведенні уроків музики у загальноосвітній школі, на заняттях з музичної літератури в дитячій музичній школі. Для пробудження зацікавлення такими творами, творчої активності учнів використовуємо Інтернет-ресурси – записи окремих зразків у виконання провідних хорових колективів України [1; 14; 15]. Вчимо учнів порівнювати інтерпретацію одного і того ж твору різними виконавцями, сольфеджувати основні теми, засвоїти відомості про хор, його види, жанри хорової музики, записати побутуючі нині в їхній місцевості жанри гуцульського фольклору, окремі зразки обробок вивчаємо із хоровим колективом.

Висновки. Використання хорових обробок гуцульського фольклору композиторами діаспори в навчально-виховному процесі гірських шкіл (загальноосвітніх та музичних) сприяє швидшому входженню учнів у пізнання художньої культури рідного краю, вихованню національної самосвідомості.

1. Андрій Гнатишин «Коломийка». Виконує студентський хор Львівського державного музичного училища ім. С. Людкевича. Керівник – Василь Долішний. Львів, Будинок органної та камерної музики. 17.04.2013 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.youtube.com/watch?v=TdGSFD-F_9o
2. Безкоровайний В. Коломийки : на жіночий хор а cappella [Ноти] // Безкоровайний В. Музичні твори / В. Безкоровайний / [укладач С. І. Ольховіченко]. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2005. – С. 68–70.
3. Витвицький В. Колядки і щедрівки / В. Витвицький // Свобода. – 1950. – 6 січ., ч.4. – С.4.
4. Витвицький В. Михайло Гайворонський : Життя і творчість / В. Витвицький / [ред. Є. Дзюпина, Ю. Ясіновський]. – Львів, 2001. – 175 с.
5. Гайворонський М. Гуцульське Різдво. Хорові боробки українських народних пісень для мішаного хору [Ноти] / М. Гайворонський. – Нью-Йорк: Українська Музична Накладня. 3 випуски, 1933.
6. Гнатишин А. Ой музику дуже люблю (Коломийка) : для міш. хору а cappella [Ноти] // Гнатишин А. Збірка пісень для мішаного хору / А. Гнатишин. – Відень, 1976. – С.26–30.
7. Гнатишин А. Ой музику дуже люблю (Коломийка) : для міш. хору а cappella [Ноти] // Гнатишин А. Рідні звуки. Мужеський хор : оригінальні твори та обробки українських народних пісень/ А. Гнатишин. – Відень, 1977. – С.11–14.
8. Гнатишин А. Чорнявая молодичка (Коломийка) : для міш. хору а cappella [Ноти] // Гнатишин А. Збірка пісень для мішаного хору/ А. Гнатишин. – Відень, 1976. – С.30–34.
9. Гнатишин А. Чорнявая молодичка (Коломийка) : для міш. хору а cappella [Ноти] // Гнатишин А. Рідні звуки. Мужеський хор : оригінальні твори та обробки українських народних пісень / А. Гнатишин. – Відень, 1977. – С.39–40.
10. Дем'янець І. Мистецька діяльність Андрія Гнатишина в контексті музичної культури ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво» / Дем'янець Ігор Йосипович. – Львів, 2009. – 20 с.
11. Дем'янець І. Мистецька діяльність Андрія Гнатишина в контексті музичної культури ХХ століття : дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво» / Дем'янець Ігор Йосипович . – Львів, 2009. – 221 с.
12. Кудрик Б. З новіших видань творів М. Гайворонського / Б. Кудрик // Діло. – 1936. – 27 жовт.
13. Листування Михайла Гайворонського і Філарета Колесси / [вступ. стаття і примітки К. Колесси] // Записки НТШ. Праці Музикознавчої комісії. – Львів, 1996. – Т. 232. – С. 294–326.
14. «Ой музику дуже люблю». А. Гнатишин. Народна хорова капела «Gaudeamus» Національного університету «Львівська політехніка». Диригент Роман Дзундза. І Всеукраїнський фестиваль «Співаюча феєрія» м. Харків. Фінал. 10.04.2011р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=DEiXnmI18KI>
15. Ой музику дуже люблю [А. Гнатишин]. Державний академічний Гуцульський ансамбль пісні і танцю Івано-Франківської обласної філармонії (чоловіча група). Художній керівник народний артист України Петро Князевич. Концерт у Луцьку. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=n53CI-o-kK4>
16. Придаткевич Р. [Рец.]. З музики. Нововидані опрацювання українських народних пісень для мішаного хору Михайла Гайворонського / Р. Придаткевич // Свобода. – 1934. – 31 лип., ч. 177. – С.4.
17. Рудницький А. Українська музика : історико-критичний огляд / А. Рудницький. – Мюнхен : Дніпрова хвиля, 1963. – 406 с.
18. Шешко Ф. Рец. на кн.: Гайворонський М. О. Українські народні пісні Поділля. Мішаний хор: Ой на горі. – Ожеледь (веснянка). – Сиділа квочка коло кілочка (веснянка). – Ukrainian Music Edition New-York 1937. Друкарня о.о. Василя у Жовкві (Парититури: № 1–5 ст.; № 2 – 7; № 3 – 5; усі in 8e). Без ціни // Українська музика. – Львів, 1938. – № 5 (15). – С. 89–90.
19. Толошняк Н. Творча та музично-просвітницька діяльність Василя Безкоровайного / Н. Толошняк // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. Вип. 1. – Івано-Франківськ : Плай, 1996. – С. 162–168.
20. Nejedlý Z. Ukrajinská republikánská kapela / Z. Nejedlý. – Nákladem Ukrajinského vydavateľského družstva "Čas" Kyjev – Praha; Knihitiškárna "Politiky" v Praze, [1920]. – 67 s.

